

ADHD & ASS in een beeldatelier

Wat kan je doen
als lesgever?

Waar kan je opletten
bij het geven van
feedback?

Intentie van de fiches

Deze fiches zijn bedoeld als inspiratie- en informatiebron voor iedereen die actief is in het beeldend kunstonderwijs en/of de kunsteducatieve sector en bij uitbreiding voor iedereen die lesgeeft. De fiches willen houvast bieden bij het omgaan met leerlingen met ASS en ADHD in het atelier of de klaspraktijk.

De pedagogische begeleidingsdienst deeltijds kunstonderwijs van Onderwijsvereniging van Steden en Gemeenten (OVSG) werkte op basis van infofiches rond leer- en ontwikkelingsstoornissen, ontwikkeld door Eureka, zes fiches uit over het lesgeven aan neurodiverse leerlingen. Deze zijn te raadplegen via https://dkokompas.ovsg.be/uploads/Redelijke-aanpassingen-voor-de-lessen-Beeldende-en-Audiovisuele-Kunsten_1.pdf

De Educatieve Master Beeldende Kunsten (EMA-BK) aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, AP Hogeschool, ging verder aan de slag met die fiches. Ze onderzochten hoe je concreet aan de slag kan gaan met leerlingen met ASS en ADHD in een beeldende context.

De oorspronkelijke fiches werden nagelezen, aangevuld en verrijkt door 114 collega's uit het werkveld. De meerderheid van deze collega's is werkzaam in het deeltijds kunstonderwijs, maar ook het kunstsecundair onderwijs, het hoger kunstonderwijs en de brede kunsteducatieve sector zijn vertegenwoordigd. Hun ervaring, expertise en praktijkverhalen vormen de kern van dit materiaal.

Het uitgangspunt bij het gebruik van deze fiches is eenvoudig maar fundamenteel: elke leerling is anders. We nodigen lesgevers uit om tijd te nemen om hun leerlingen te observeren, te leren kennen en in gesprek te gaan. Wat we vooropstellen is geen lijst met te volgen stappen of afvinklijst. Maar een kader met inzichten en handvatten die uitnodigen tot reflectie en dialoog.

De fiches zijn bedoeld om signalen te helpen herkennen, om mogelijkheden te verkennen en om aanpassingen te overwegen die zijn afgestemd op de noden van je leerlingen. Die aanpassingen hoeven niet exclusief te zijn voor leerlingen met een diagnose.

Integendeel, wat je doet om een leerling met specifieke onderwijsbehoeften te ondersteunen, blijkt vaak ook een meerwaarde voor de hele klasgroep.

De fiches zijn niet alleen ondersteunend voor lesgevers in omgang met leerlingen, maar zijn ook waardevol voor leerlingen zelf én voor leraren die zich herkennen in neurodiversiteit.

De verzameling en verwerking van alle input gebeurde door Indra Wolfaert, opleidingshoofd en lesgever EMA-BK. De vormgeving is van de hand van Laetitia Ideler Geerts en de illustraties werden gemaakt door Kass VanderSande, alumni van de EMA-BK.

De fiches zijn online beschikbaar via <https://ap-arts.be/projecten-educatieve-master-beeldende-kunsten>. Heb je aanvullingen of suggesties? Dan zijn die van harte welkom via mail: indra.wolfaert@ap.be

Autisme Spectrum Stoornis [ASS]

Deze fiche is opgesteld met een specifieke focus op leerlingen met ASS Autisme Spectrum Stoornis, MAAR geen twee leerlingen zijn hetzelfde. Ook binnen ASS is er een grote diversiteit aan behoeften, voorkeuren en gedragingen.

Blijf daarom investeren in het écht leren kennen van elke leerling. Observeer, luister, ga in gesprek en zoek samen met je leerling, en eventueel ook met collega's, ouders en begeleiders, naar de aanpak die het beste werkt. Informeer altijd naar het breder kader rond leerlingenbegeleiding bij jouw op school.

Deze fiche focust op vormen van ASS waarbij de leerling kan functioneren binnen het onderwijs, maar waarbij het leer- en leefklimaat meer inspanning vraagt dan bij neurotypische leerlingen.

De moeilijkheden die voortkomen uit ASS vormen niet altijd een probleem op zich, maar kunnen dat wel worden als de omgeving onvoldoende is afgestemd op de noden van de leerling.

We willen expliciet benadrukken dat deze fiche geen checklist is, maar een inspirerend kader. De tips, voorbeelden, literatuur en audiofragmenten die je hier vindt, zijn gebaseerd op ervaringen, observaties en praktijkkennis.

Hoewel deze fiche vertrekt vanuit inzichten rond ASS, zijn de meeste tips en principes relevant voor elke leerling. Wat werkt voor één leerling met ASS, kan evengoed helpend zijn voor een leerling zonder diagnose en omgekeerd.

Need to know:

ASS komt voor op alle niveaus van verstandelijk functioneren. De intelligentie beïnvloedt de communicatieve en compenserende mogelijkheden.

Sterktes van ASS

- Loyaal en sterk rechtvaardigheidsgevoel.
- Talent voor specialisatie: uitstekende detailwaarneming en waarnemingsvermogen, goed in het herkennen van patronen, goed in analyseren, nauwkeurig, hyperfocus, heel intensief bezig zijn met een beperkt aantal onderwerpen.
- Vaak beelddenkers.

Uitdagingen van ASS

Sociale interactie

- Stellen amper rechtstreekse vragen.
- Voelen vaak de (juiste) timing voor het stellen van vragen niet aan.
- Vanuit een eigen interpretatie/ kijken (voornamelijk in het nu) een beperkte oorzaak-gevolg-koppeling.
- Gebrek aan oogcontact of net heel sterk oogcontact.
- Voorkeur voor één op één contact.

Routine

- Moeite met (onverwachte) verandering/ aanpassing in routine of gewoonte.
- Bijvoorbeeld: zomer/ wintertijd, herinrichting...*

Eerlijk en letterlijk

- Geen filter.
- Dingen heel letterlijk nemen: letterlijke beeldspraak.

“Ik vroeg een leerling: ‘Kan je mij die potloden aangeven?’ Hij antwoordde ‘Ja’ en werkte gewoon verder. Toen besepte ik dat ik concreter moest zijn: ‘Kan je mij die potloden nu even aangeven aub?’ Zulke situaties maakte ik vaak mee.”

— Stijn Vanbrabant lesgever vrije grafiek, Academie Berchem en Antwerpen.

ASS in de klas

— Wat kan jij doen als lesgever of leerling?

<p><u>Structuur in/van de les</u></p> <p>Zorg voor een consistent ritme, zodat leerlingen weten wat ze kunnen verwachten, maar varieer de inhoud.</p> <p>Minder voorspelbare en nieuwe situaties zoals uitstappen, cafetaria, speelplaats kunnen angst en onzekerheid veroorzaken.</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Voorzie een voorspelbare lesstructuur (zelfde opbouw als de week ervoor). — Zorg voor een vaste plaats voor materialen. — Kondig een leraren- en/of lokalenwissel op tijd aan. — Bespreek bij de start van het schooljaar hoe om te gaan met onvoorzienbare situaties. Bespreek ook hoe medeleerlingen best reageren. Informeer dan (in samenspraak met de leerling) de groep en collega's. Dit werkt stressreducerend.
<p><u>Opdracht duidelijk communiceren</u></p> <p>Geef de opdracht altijd mondeling én schriftelijk. Visuele ondersteuning helpt (pictogrammen, illustraties, mindmap...).</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Formuleer de essentie van je opdracht en verhoog je spreektempo. — Overloop samen de opdracht en het schriftelijk document (visuele ondersteuning helpt: pictogrammen, illustraties, mindmap...). Leerlingen gebruiken het document als houvast en zo wordt er ingezet op stressreductie. — Leerlingen met ASS kunnen vaak zelf geen stappenplan maken in functie van een opdracht. Deel daarom grotere opdrachten op in deelopdrachten met aparte deadlines. — Geef altijd een duidelijke tijdsindicatie (bv. we hebben nog 10 minuten om te werken) en herhaal deadlines. — Vermijd instructies met vage, figuurlijke en spreekwoordelijke taal. Alles van beeldspraak, sarcasme, ironie, grapjes etc. wordt letterlijk genomen. — Geef één instructie per keer. Bij ernstige ASS: geef ook aan wanneer de instructie stopt en wat daarna moet gebeuren. (bv. aangeven wat de leerling moet doen na het handenwassen). — Benoem leerpunten concreet en expliciet en stel vragen. Geef ook complimenten. — Noem de leerling bij naam om aandacht te krijgen. Oogcontact kan afleiden. — Laat leerlingen die het moeilijk hebben dichterbij jou zitten tijdens het uitleggen van een opdracht. Dit creëert rust en zorgt voor focus. — Leer de leerling om hulp vragen; een buddysysteem helpt (laat de leerlingen het eerst aan elkaar vragen, als ze onderling geen oplossing hebben gevonden, dan mogen ze de vraag aan jou stellen).

“Tijdens het opruimen zei ik: ‘Als je klaar bent, zet je je spullen proper terug in de kast’. Een leerling zette het waterpotje en penselen netjes weg, maar zonder uit te spoelen of leeg te maken.”— Liesbet De Pooter, lesgever kinderatelier Academie Merksem en EMA BK

<p><u>Check of de opdracht duidelijk is.</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> — Vraag of de leerling de opdracht en verwachtingen kan herhalen. Laat kernwoorden opschrijven als houvast. — Maak tijd om behoeften en uitdagingen te bespreken. — Maak afspraken over hoe je bereikbaar bent bij vragen (bv. na de les of via mail). Tijdens de les kan de leerling bv. een kaartje op de bank leggen om aan te geven dat die hulp nodig heeft.
<p>Leerlingen hebben vaak een <u>trager werktempo</u> door tragere informatieverwerking.</p>	<ul style="list-style-type: none"> — In het hoger kunstonderwijs kan je een uitzondering op tijd geven via de studentenbegeleider en de lijst individuele aanpassingen. — Probeer eens een opdracht (gedeeltelijk) over te slaan.

“De opdracht ‘doorgeeftekening’ was voor Nora erg moeilijk. Hoewel de instructies duidelijk waren, riep elke stap bij haar twijfel op: ‘Waar moet die cirkel exact staan? Hoe groot moet die zijn?’ Ze vond het ook lastig dat iemand anders verderwerkte aan haar tekening, omdat het werk anders werd dan zij voor ogen had. Het verhaal en de inleving van de ander kon ze moeilijk begrijpen.”

— Liesbet De Pooter, lesgever kinderatelier Academie Merksem en EMA BK

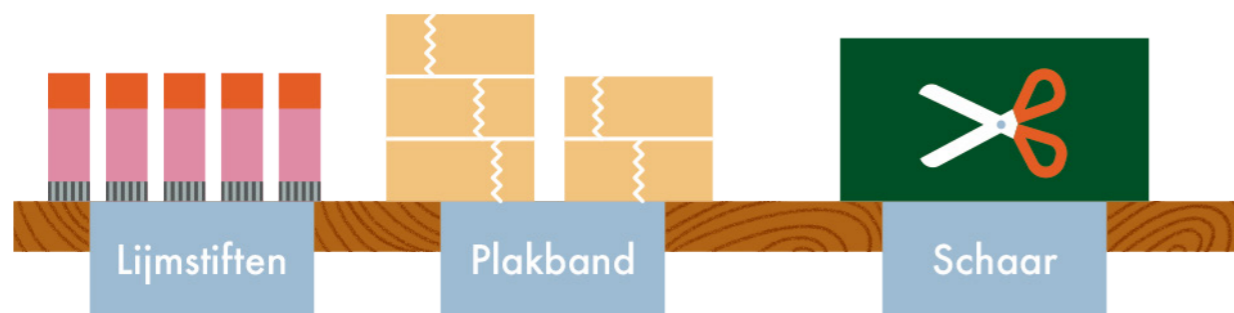
Beeldend ondersteunen

Vaak zien we uitstekende detailwaarneming en waarnemingsvermogen.

Goed in het herkennen van patronen, analyseren en nauwkeurig werken.

Bewonderenswaardige hyperfocus en heel intensief bezig zijn met een beperkt aantal onderwerpen.

- Te veel input ineens blijft vaak niet hangen (telt ook voor iedereen).
- Geef concrete sturing bij fantasie- en verbeeldingsopdrachten (bv. ‘teken je droomeiland’). Gerichtte vragen helpen: bv. Wat doe jij heel erg graag? Wat vind je leuk? Teken nu een eiland en op dat eiland teken je alle dingen die jij leuk vindt om te doen of te zien...
- Ondersteun het verbeeldingsvermogen met afbeeldingen, gesprekken, brainstormen en associaties.
- Vertrek vanuit het concreet waarneembare: het letterlijke. Bv. rond emoties werken of een illustratie maken bij een zegswijze is moeilijk. Zowel het interpreteren van de zegswijze als er een beeld bij bedenken.
- Vermijd volledig vrije opdrachten waarbij de leerlingen zelf veel keuzes moet maken. Baken af in materiaal, techniek en aanpak. Je kan bv. inspelen op de interesses van de leerling(en) door die te verwerken in je les/ opdracht.
- Bepaalde materialen (bv. lijm, gips, verf) kunnen een onaangenaam gevoel geven.

Groepswerk

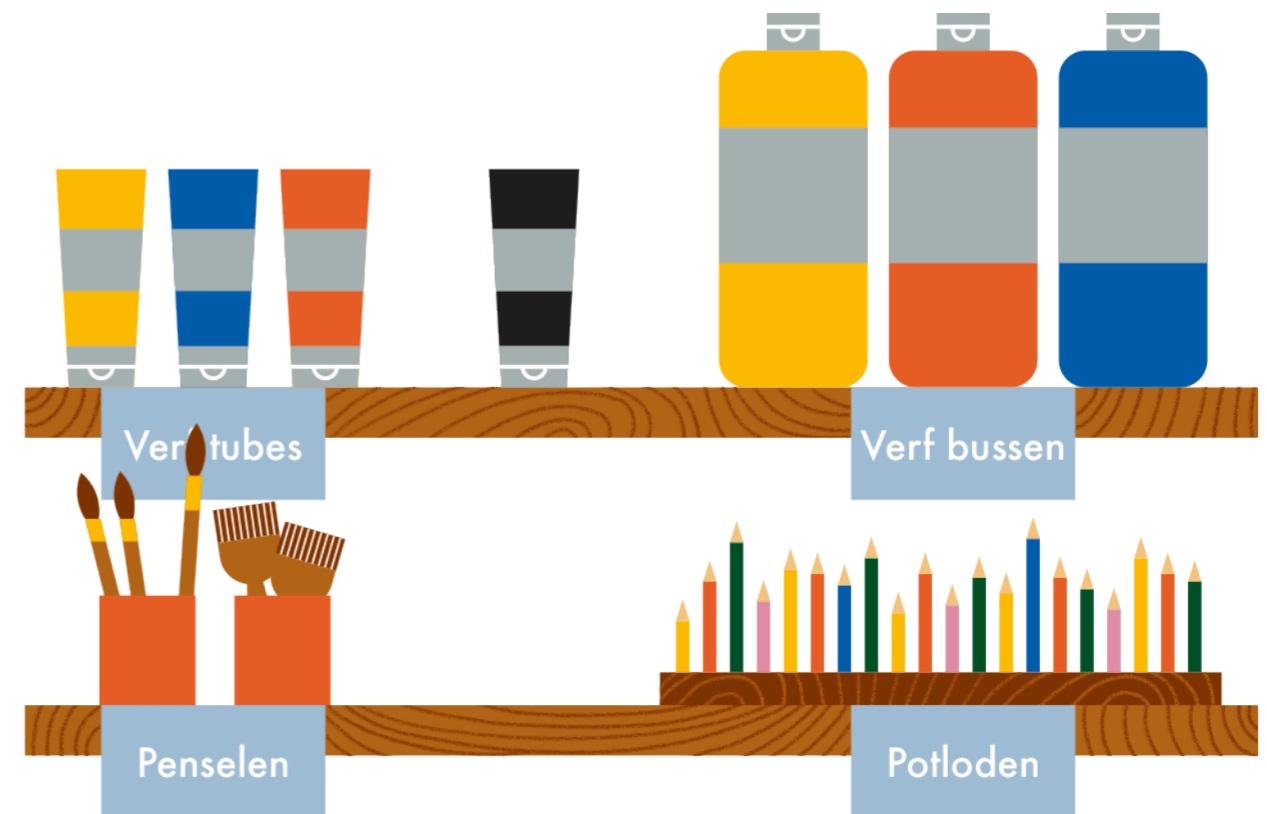
- Stel zelf de groepen samen en/of check regelmatig of er ondersteuning nodig is.
- Zorg voor een duidelijke rolverdeling.
- Leg de opdracht voor of na het groepsmoment ook individueel uit.
- Integreer individuele werkmomenten tijdens groepswerk.

Afspraken maken

- Visualiseer nieuwe regels of routines en herhaal ze.
- Benoem concreet welk gedrag verwacht wordt (liefst één op één). Sowieso altijd goed om dit bij iedereen te doen, ongeacht de leeftijd.
- Geef je grenzen aan, jij bent de lesgever. Laat de leerlingen zo veel mogelijk aansluiten bij de activiteiten.
- Wat zijn de mogelijkheden bij overprikkeling? Kan je samen naar buiten of is er een rust- of emotiehoek?

Klasinrichting

- Zorg voor een (vaste) rustige plaats in het atelier met overzicht op het atelier en zo weinig mogelijk prikkels en afleiding.
- Zet in op pauzes, een moment van rust, eventueel buiten. Korte mindfulness- of ademhalingsoefeningen werken voor de hele klas om spanning weg te nemen of als 'bewegingspauze'.
- Hou rekening met (over)gevoeligheid voor zintuiglijke prikkels (geluiden, texturen, geuren...). Dit kan leiden tot stress waarbij de leerling zelf storend geluid produceert. Misschien werkt een hoofdtelefoon om prikkels te reduceren?
- Zachte muziek die goed hoorbaar moet blijven kan helpen om het geluidsniveau te verlagen. Je kan een lawaaimeter gebruiken (bv. <https://bouncyballs.org/>) maar let wel op, want sommige leerlingen willen experimenteren met hoe hoog de ballen gaan en daardoor worden ze juist heel luid.

“Ik had een leerling die moeilijk contact maakte in ons kinderatelier en op een bepaald moment begon zij onder de tafel te kruipen. Elke leerling bij ons heeft een eigen schetsboek en potlood en dat gaf ik onder de tafel aan haar door. Ze heeft enkele weken onder diezelfde tafel gewerkt en ik ben voornamelijk meegegaan in haar situatie. Uiteindelijk is ze vanonder de tafel gekomen en is ze al onze potloden beginnen slijpen (wat leuk was voor mij). En door haar niks te dwingen is zij vanaf de paasvakantie uit zichzelf mee beginnen werken met de anderen. Zij had gewoon tijd nodig om zich veilig te voelen in ons atelier. Ze heeft nog tot het zesde leerjaar bij ons op de academie gezeten.”

— Catherine De Somer, lesgever kinderatelier Academie Merksem en EMA BK

Waar kan je op letten bij het geven van feedback en evaluatie?

<u>Timing is belangrijk</u>	<ul style="list-style-type: none"> — Vang eerst de aandacht van de leerling. Zorg voor een rustmoment voor je feedback geeft (als de leerling afgeleid is, heeft het weinig zin). — Geef feedback op het juiste moment: tijdens het werkproces of direct erna, zodat het nog in de context zit. — Werk met een voorspelbare feedbackroutine, bijvoorbeeld telkens aan het einde van een les of opdracht of tijdens het werkproces.
<u>Wees duidelijk, concreet en expliciet</u>	<ul style="list-style-type: none"> — Vermijd beeldspraak, ironie, sarcasme... — Benoem zowel sterktes als leerpunten, en koppel je feedback aan de doelen van de opdracht, zodat ze voor de leerling bruikbaar wordt. — Beperk feedback tot één onderwerp per keer, bijvoorbeeld alleen over kleurgebruik, om overweldiging te voorkomen. — Vermijd dwingende taal en formuleer verbeterpunten als suggesties. — Gebruik visuele ondersteuning en wees duidelijk in taalgebruik; vermijd vaagheid of figuurlijke taal.
<u>Moedig eigenaarschap en betrokkenheid aan</u>	<ul style="list-style-type: none"> — Laat leerlingen meedenken over vervolgstappen en stel vragen over wat zij zelf denken over hun werk en wat zij als volgende stap zien. Erken daarbij ook zeker de kwaliteiten. — Bied alternatieven in plaats van één richting aan te geven. Zeg bijvoorbeeld: "Wil je dit aanpassen met een andere kleur of een andere techniek?". — Respecteer afwijkende ideeën: wat ongewoon lijkt, kan een waardevolle creatieve keuze zijn.
<u>Check of de leerling de feedback begrijpt</u>	<ul style="list-style-type: none"> — Geef tijd om te verwerken: leerlingen met ASS hebben soms meer tijd nodig om te reageren. Laat hen in hun eigen tempo reageren en herhaal indien nodig. — Breng feedback vriendelijk en met ruimte voor reactie: vraag hoe de leerling zich voelt bij jouw opmerkingen. Herhaal en pas je uitleg aan indien nodig. — Geef zowel mondelinge als schriftelijke feedback. De leerling kan zelf een schriftelijke samenvatting maken van jouw mondelinge feedback. Dat is ineens voor jou een goede check of de leerling heeft begrepen en onthouden wat jij wou overbrengen. Maak eventueel een stappenplan over hoe verder te werken met de feedback. Bekijk die notities ook altijd even samen.

“Sandra verloor zich wekenlang in kleine, bijna onzichtbare details. Terwijl anderen hun project afronden, bleef zij in de ontwerpfase hangen, omdat elk detail voor haar moest kloppen. Voor het toonmoment assembleerden we alle stukjes tot één groot keramisch werk en dat was prachtig. Het loont om vertrouwen te tonen en het tempo van de leerling te respecteren.”

— Daan Peeters, lesgever beeldhouwkunst Academie Noord

Meer info

Kunsten Inclusief heeft een podcastserie gemaakt over diversiteitstema's waar vooral het verhaal van een aantal studenten en experts aan bod komt.

Om meer inzicht te krijgen in hoe het is om te leven met ASS in het beeldend kunstonderwijs, hebben we gesproken met Marie Janssens, alumna Grafisch Ontwerp en educatieve master en Florian Waeyaert, alumnus Juweelontwerp, beide afgestudeerd aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen.

Beluister de podcasts via:

<https://linktr.ee/kunsteninclusief>

Websites

Meer over ASS (in de klas):

<https://balansdigitaal.nl/kennisbank/onderwijs/ondersteuning-op-school/omgaan-met-autisme-in-het-onderwijs>

<https://www.klasse.be/219657/tips-autisme-autismevriendelijke-klas/>
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00043125.2017.1335536?>

https://theartofeducation.edu/2021/04/supporting-students-with-autism-in-the-art-room/?utm_source=chatgpt.com

<https://eureka.eu/wat-is-adhd/>

https://dkokompas.ovsg.be/uploads/Redelijke-aanpassingen-voor-de-lessen-Beeldende-en-Audiovisuele-Kunsten_1.pdf

Begeleidingstool studenten hogeschool:

<https://www.myroadmap.eu/>

Podcast

Psycho-educatie bij autisme:

<https://www.youtube.com/watch?v=i2BDnbKhbdc&themeRefresh=1>

Boeken

Autisme en het voorspellende brein – Peter Vermeulen (2021)

Drawing Autism - Jill Mullin (2014)

Autisme en het brein - Martine Delfos (2020)

<https://www.pelckmansuitgevers.be/autisme-en-neurodiversiteit-een-andere-manier-van-zien.html>

Filmfragmenten

What Does it Feel Like to Have Autism? | Autism Awareness:

<https://www.youtube.com/watch?v=1CNY6BbtgS8&t=195s>

Interessante opleiding

<https://www.tilburguniversity.edu/nl/onderwijs/leven-lang-ontwikkelen/neuro-inclusie>

“In één van mijn klassen beeldatelier zit een jongen met autisme. Daar merkte ik aanvankelijk niets van, tot we met papier-maché begonnen. Hij blokkeerde volledig: de lijm aan zijn handen kon hij niet verdragen. Ik ging naast hem zitten, werkte aan zijn sculptuur, terwijl hij naast mij de opdracht in tekenvorm mocht doen. Zo bleef hij toch betrokken. Ik nam de tijd om te vragen wat hij wel en niet leuk vindt en merkte dat hij liefst binnen zijn comfortzone van tekenen blijft. Sindsdien voorzie ik bij elke opdracht ook een variatie op papier.

— Rune Fonteyn Seidel, lesgever kinderatelier Academie Kalmthout.

Attention Deficit Hyperactivity Disorder [ADHD]

Deze fiche is opgesteld met een specifieke focus op leerlingen met ADHD. MAAR leerlingen met ADHD verschillen onderling sterk en symptomen evolueren met de leeftijd. Ook binnen ADHD is er een grote diversiteit aan behoeften, voorkeuren en gedragingen. Blijf daarom investeren in het écht leren kennen van elke leerling. Observeer, luister, ga in gesprek en zoek samen met je leerling, en eventueel ook met collega's, ouders en begeleiders, naar de aanpak die het beste werkt. Informeer altijd naar het breder kader rond leerlingenbegeleiding bij jouw op school.

We willen expliciet benadrukken dat deze fiche geen checklist is, maar een inspirerend kader. De tips, voorbeelden, literatuur en audiofragmenten die je hier vindt, zijn gebaseerd op ervaringen, observaties en praktijkkennis.

Blijf in de eerste plaats investeren in het écht leren kennen van elke leerling. Observeer, luister, ga in gesprek en zoek samen met je leerling, en eventueel ook met collega's, ouders en begeleiders, naar de aanpak die het beste werkt. Informeer altijd naar het breder kader rond leerlingenbegeleiding bij jouw op school.

Need to know:

Tegenwoordig spreken we enkel nog van **ADHD** en wordt er onderscheid gemaakt tussen **drie soorten ADHD**:

1. ADHD-I (Inattentive/onoplettend): Dit heette vroeger ADD. Snel afgeleid, dagdromen, vergeetachtig, dingen vergeten en kwijtraken, traag starten en afronden, slordigheid.
2. ADHD-H (Hyperactive/hyperactief): Komt druk over, ongeduldig, wiebelen, veel praten, snel werken, impulsieve acties en reacties.
3. ADHD-C (Combinatie van onoplettend en hyperactief. Deze vorm komt het meeste voor).

Hyperactiviteit en impulsiviteit worden vanaf de **puberteit** minder zichtbaar, maar de innerlijke onrust blijft. De leerling ervaart dus nog steeds evenveel moeilijkheden, al valt dit minder op voor de omgeving.

Bij **meisjes/ vrouwen** wordt ADHD minder snel gediagnosticeerd. Waarschijnlijk omdat de hyperactiviteit subtieler is: vaak via veel praten, friemelen (nagelbijten, schudden met been onder de tafel), overmatig praten of denken... Dit zijn allemaal handelingen die in eerste instantie niet geassocieerd worden met ADHD.

Sterktes

- Creatief, vindingrijk, rijk beelddenken en veel fantasie.
- Goede brainstormers (out of the box denken), associatief en oplossingsgericht.
- Hyperfocus.
- Enthousiast, interesse gedreven (er voluit voor gaan).
- Flexibel en veerkrachtig.
- Groot inlevingsvermogen, open en hulpvaardig.
- Spontaan en humoristisch.

Uitdagingen

Over of onderprikkelend

- Vaak onderprikkelend, waardoor het extra moeite kost om aan te sluiten bij wat er op dat moment/ op die manier aangeboden wordt.
- Afleidbaarheid afgewisseld met periodes van hyperfocus.

Plannen/ organiseren

- Moeilijkheden met executieve functies zoals: doelgericht gedrag, plannen, organiseren, tijdmanagement, taken starten en afwerken, werkgeheugen, volgehouden aandacht en emotieregulatie.
- Het nakomen van verplichtingen en deadlines (op tijd opstaan, op tijd in de les zijn, zinvolle invulling geven aan vrije momenten, zelfstudie inlassen, enz.) is niet evident.

Sociale interactie

- Symptomen van stress, faalangst, laag zelfbeeld, vermoeidheid, en overbelasting.
- Moeilijkheden op vlak van sociale relaties ten gevolge van de hyperactiviteit en impulsiviteit.
- Doordraven: lijkt aan één stuk door te praten. Spreekt vaker over anderen heen, vindt het moeilijk om anderen te laten uitspreken, breekt in gesprekken in.

ADHD in de klas

— Wat kan jij doen als lesgever of leerling?

<p><u>Structuur in/van de les</u></p> <p>Sommige leerlingen hebben moeite met repetitieve handelingen. Ze vinden het saai en beginnen rond te dwalen.</p> <p>Ongeduldigheid kan leiden tot impulsieve beslissingen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Voorzie een voorspelbare opbouw met variatie in inhoud, materialen en technieken. — Een doorschuifstelsel met verschillende kleine opdrachten geeft leerlingen de vrijheid om, zodra ze klaar zijn met een opdracht of hun aandacht begint te verslappen, door te schuiven naar iets anders. Ze kiezen wat hen het meest aanspreekt, waardoor ze automatisch meer focus hebben. — Werk in blokken of korte deelopdrachten met aparte deadlines en duidelijke overgangsmomenten, zodat je de focus opnieuw kunt richten. — Leer de leerling om hulp vragen: bv. via een buddiesysteem (eerst vragen aan tafelgenoten, pas daarna aan de lesgever). Op die manier neemt de werkdruk bij jou af. — Geef duidelijke tijdsindicaties (herhaal deadlines frequent).	<p><u>Hulp bij het plannen</u></p> <p>Need to know: Het puberbrein is gericht op korte termijn plezier en bij een ADHD-puberbrein is dat nog meer.</p>	<ul style="list-style-type: none"> — Moedig het gebruik van agenda/to-do lijst aan. — Maak samen een realistische planning: niet te veel op één dag (marge incalculeren: mensen met ADHD hebben vaak een onrealistisch beeld, wat leidt tot uitstelgedrag). — Vermeld welke taken prioritair zijn en geef een tijdsindicatie. — Benoem verwachtingen en zet die samen op papier. — Hang een kalender met belangrijke info en to-do's in de klas. — Geef bij examens en testen ook een tijdsindicatie per oefening. Dit helpt vermijden dat te veel tijd gaat naar oefeningen die weinig punten opleveren.
<p><u>Opdracht duidelijk communiceren</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> — Geef de opdracht altijd mondeling én schriftelijk. — Visuele ondersteuning (pictogrammen, illustraties, mindmap...) helpt om de instructies beter te begrijpen, te onthouden en op te volgen. Let wel: verschillende letterkleuren, typografieën of afbeeldingen zonder duidelijke inhoudelijke link zijn een hindernis. — Splits de opdracht op in haalbare deelstappen en herhaal de essentie. — Sluit je uitleg af met een korte samenvatting (leerlingen kunnen dit noteren). — Stel eventueel de cursus/ opdrachtenfiche/ presentatie vooraf ter beschikking. — Transfer tussen theorie en praktijk verloopt moeizaam: zet extra in op het verhelderen van de link.	<p><u>Check</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> — Vraag of de leerling de opdracht en verwachtingen kan herhalen. Laat kernwoorden opschrijven als houvast. — Maak tijd om behoeften en uitdagingen te bespreken. — Maak afspraken over hoe je bereikbaar bent bij vragen (na de les of via mail; tijdens de les kan de leerling een kaartje op de bank leggen om aan te geven dat die hulp nodig heeft).

“Tijdens een les konden de leerlingen kiezen welke opdracht hen het meest interesseerde. Een leerling die normaal snel afgeleid en druk is, vond opvallend veel rust in het telkens wisselen van opdracht. Met dit soort opdrachten ontdek je meteen welke materialen en technieken de leerlingen het meest aanspreekt. Waardevolle info voor toekomstige lessen.”

— Jenthe Jochums, lesgever kinderatelier Academie Schoten

Concentratie/ aandacht bevorderen

- Gebruik een klok of timer om de grenzen van een opdracht duidelijker te maken. Dit helpt om te kunnen starten en om vol te houden.
- Gebruik verschillende werkvormen tijdens je les: bv. reflectiemomenten, gesprekken, beeldbeschouwing etc..
- Voorzie voldoende pauzes en kondig die vooraf aan. De gemiddelde concentratieboog van een niet-neurodivergente volwassene ligt tussen de 20-50 minuten. Bij een kind van 6 jaar is dat 10-15 minuten en bij een kind van 12 jaar 20-30 minuten. Bij mensen met ADHD ligt die concentratieboog veel lager.
- Geef fysieke taken (papier uitdelen, vloer vegen, tafels kuisen...) en/of verwerk korte, actieve oefeningen of meditatie/ geheugen oefeningen. Voorzie altijd opdrachten voor 'dode momenten'.
- Laat leerlingen ook eens rechtopstaand werken.
- Muziek met een rustig tempo kan helpen (zonder herkenbare tekst), omdat dit het brein, dat op zoek is naar afleiding, actief bezighoudt. Check wel of dit werkt voor de leerlingen. Soms is een geluidsdempende hoofdtelefoon juist geschikter om de concentratie te bevorderen.
- Om zeker te zijn dat je de (volle) aandacht hebt van de leerling, maak je best oogcontact, noem de leerling bij naam en ga naar de leerling. Als je een bepaalde handeling verwacht van de leerling, ga er dan naartoe en start eventueel samen.

“Alle leerlingen krijgen de optie om rechtstaand te tekenen en ze mogen ook vrij rondwandelen in het lokaal. Deze regels zijn er gekomen nadat ik merkte dat het voor sommige leerlingen een te grote uitdaging is om zo lang op een stoel te blijven zitten.”

— Noura Mariën, lesgever kinderatelier
Academie Arendonk..

“Ik geef heel de maand september eenvoudige opdrachten (ook qua opruim en materiaal) met veel ruimte voor eigen inbreng van de leerlingen. Daardoor heb ik meer tijd om de leerlingen te observeren, gesprekken te voeren en hen te leren kennen. Dit legt een goede basis voor de rest van het schooljaar.”

— Katrien Wuyts, lesgever kinderatelier, Academie Berchem

Beeldend ondersteunen

Vaak zien we een bewonderenswaardige hyperfocus optreden waardoor er heel intensief gewerkt wordt aan een activiteit.

Creatief, vindingrijk, rijk beelden en veel fantasie.

Goede brainstormers, out of the box denkers, associatief en oplossingsgericht.

- Help focussen op details door te beschrijven welke details je verwacht (in welke mate moeten details aanwezig zijn?).
- Beperk keuzestress door minder technische- en materiaalopties aan te bieden.
- Herhaal de betekenis van vaktaal (vb. compositie, overlapping...). Je kan die vaktaal ook visualiseren en bv. ophangen in het atelier/ de klas of meegeven aan de leerlingen. Ze kunnen er dan zelfstandig naar teruggrijpen wanneer dat nodig is.
- Geef een visuele materialenlijst bij elke opdracht.
- Opruimen = chaos
Geef altijd op voorhand aan hoelang leerlingen nog kunnen werken vooraleer het opruimtijd is.
- Breng structuur met:
  - Een afvinklijst (penselen schoonmaken, bank afkuisen, vloer vegen...).
  - Duidelijke instructies over wat en hoe er moet opgeruimd worden.
  - Vaste, zichtbare (via iconen, foto's) plaatsen voor materiaal.
  - Benoem concreet wat je verwacht na het opruimen als het hun taak is volbracht. Gaan zitten op hun plaats? Nog iets anders doen? Tijdens dit soort momenten zoeken leerlingen elkaar op en dan ontstaat er (meer) chaos.

Afspraken maken

- Maak afspraken, maar wijk niet te veel af van de normale werking. In deze podcast vertelt psycholoog Amal Schauss meer over het belang van grenzen stellen en niet te veel aanpassingen maken.

<https://open.spotify.com/episode/6qmibZwwPZwkvZU5QhrBV1>

- Benoem concreet welk gedrag verwacht wordt (liefst één op één). Sowieso altijd goed om dit bij iedereen te doen, ongeacht de leeftijd.
- Zorg voor open communicatie en moedig aan om de eigen behoeften met jou te bespreken.
- Wat zijn de mogelijkheden bij over- en onderprikkeling? Kan de leerling even naar buiten of is er een rust- of actiehoek?

Klasinrichting

- Hang zo weinig mogelijk beelden op in je lokaal en breng structuur in het beeldmateriaal.
- Maak klasregels/ afspraken visueel (pictogrammen, poster).
Als je klasregels en afspraken hebt, kan je deze op een eenvoudige, visuele manier weergeven zoals met pictogrammen of een klasposter.
- Bespreek of een vaste eigen plaats in het atelier/de klas een optie is. Dit kan voor minder afleiding zorgen.
- Zorg voor voldoende bewegingsruimte tussen tafels en werkplekken.
- Ga bewust om met het energiepeil en de concentratieboog van je leerlingen door af te spreken dat ze mogen (touw)tjespringen of (ter plaatse) lopen wanneer ze dit nodig hebben. Een 'actieve' hoek in je lokaal zou hier ideaal voor zijn.
- Is een werkplaats waar leerlingen in alle rust kunnen werken een optie? Dit is ideaal voor wanneer een leerling overprikkeld is en zich niet meer kan concentreren.
- Hou het lokaal opgeruimd: geef materialen een vaste plaats (liefst in een gesloten kast) en leg alleen het nodige materiaal op de werktafels. Kunnen de leerlingen hun materiaal in het lokaal laten liggen? Zo voorkom je dat leerlingen het telkens vergeten mee te nemen.
- Collectief Hush (studenten EMA-BK) hebben onderzoek gedaan naar hoe je een prikkelarme omgeving kan maken.
Bekijk de resultaten via: https://ap-arts.be/sites/default/files/Magazine_HUSH.pdf

“In mijn lokaal staan tafels aan het raam. Leerlingen kunnen afgezonderd werken, zonder dat ze zich uitgesloten voelen. Ze zitten met hun rug naar de groep en kunnen even pauze of rust nemen door naar buiten te kijken. Hoewel het raam voor meer afleiding zou kunnen zorgen, ervaren de leerlingen zelf meer rust en minder afleiding.”

— Cecilia Braeckman, lesgever secundair onderwijs, Villa Cresco.

Groepswork

- Stel groepen doordacht samen en check regelmatig welke ondersteuning nodig is.
- Probeer leerlingen met ADHD niet te veel samen te zetten tijdens lessen of opdrachten die om veel aandacht vragen.

“Voor een kind met ADHD is het lastiger om in te schatten of een situatie zich leent tot babbelen, overleg of stilte. Duidelijke afspraken hierover helpen. Bij kinderen werkt het gebruik van een stoplicht (groen = praten mag, oranje = alleen zachtjes overleggen, rood = stil zijn).”

— Lana Van Goethem, lesgever kinderatelier, Academie Borsbeek.

Waar kan je op letten bij het geven van feedback en evaluatie?

Timing is belangrijk

- Vang eerst de aandacht van de leerling. Zorg voor een rustmoment voor je feedback geeft (als de leerling afgeleid is, heeft het weinig zin).
- Geef feedback op het juiste moment: tijdens het werkproces of direct erna, zodat het nog in de context zit.
- Werk met een voorspelbare feedbackroutine, bv. telkens aan het einde van een les of opdracht of tijdens het werkproces.

Feedback is krachtiger als ze duidelijk, concreet en expliciet is.

- Benoem zowel sterktes als leerpunten, en koppel je feedback aan de doelen van de opdracht, zodat ze voor de leerling bruikbaar zijn.
- Hou je feedback bondig en overzichtelijk. Vermijd een overload aan informatie (indien mogelijk focus je best op één of twee aandachtspunten = makkelijker in een proces).
- Maak verwachtingen en verbeterpunten expliciet: leerlingen met ADHD kunnen moeite hebben om tussen de regels door te lezen. Vermijd dus vage opmerkingen zoals “Maak het spannender”; geef liever concrete suggesties zoals “Probeer meer contrast te creëren met donkere tinten.”

“Ik probeer de leerlingen bij het begin van een nieuwe opdracht duidelijk te maken op welke criteria zij worden beoordeeld. Ik werk bijvoorbeeld veel met het principe van ‘AUTO’ (een tip die ik van een aantal vakleerkrachten heb gekregen). A = Afwerking, U = uitwerking, T = techniek en O = originaliteit. Dit zorgt voor een eenvoudige beoordeling die de leerlingen snel begrijpen.”

— Mauranne Bamelis, lesgever secundair onderwijs, IMS Borgerhout

Moedig eigenaarschap en betrokkenheid aan

- Laat leerlingen meedenken over vervolgstappen en stel vragen over wat zij zelf denken over hun werk. Erken daarbij ook zeker de kwaliteiten.
- Gebruik visuele ondersteuning om duidelijk te maken wat goed ging en wat beter kan. Bied indien nodig een stappenplan aan om verder te werken met de feedback.

Check of de leerling de feedback begrijpt

- Geef zowel mondelinge als schriftelijke feedback. De leerling kan zelf een schriftelijke samenvatting maken van jouw mondelinge feedback. Dat is ineens voor jou een goede check of de leerling heeft begrepen en onthouden wat jij wou overbrengen. Maak eventueel een stappenplan over hoe verder te werken met de feedback. Bekijk die notities ook altijd even samen.
- Ga in gesprek met de leerling, stel vragen, laat de leerling kernwoorden of een korte samenvatting noteren als check.
- Breng feedback vriendelijk en met ruimte voor reactie: vraag hoe de leerling zich voelt bij jouw opmerkingen. Herhaal en pas je uitleg aan indien nodig.

“In dialoog gaan met leerlingen, hoe jong ze ook zijn, is echt de sleutel gebleken voor een goede band.” — Noura Mariën, lesgever kinderatelier Academie Arendonk

Meer info

Kunsten Inclusief heeft een podcastserie gemaakt over diversiteitstema's waar vooral het verhaal van een aantal studenten en experts aan bod komt.

Om meer inzicht te krijgen in hoe het is om te leven met ADHD in het beeldend kunstonderwijs, hebben we gesproken met Raquel Van den Braek, alumna Vrije Grafiek en Educatieve Master en met Florian Waeyaert, alumnus Juweelontwerp, beiden afgestudeerd aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen

Beluister de podcasts via:
<https://linktr.ee/kunsteninclusief>

Websites

Pedagogische tips

<https://www.adhd-traject.be/nl/pagina/aanpassingen-in-de-schoolcontext>

<https://balansdigitaal.nl/ondersteuning-bij/adhd-druk-gedrag>

<https://eureka.eu/wat-is-adhd/>

https://dkokompas.ovsg.be/uploads/Redelijke-aanpassingen-voor-de-lessen-Beeldende-en-Audiovisuele-Kunsten_1.pdf

Wat kan je doen in je klas?

<https://wij-leren.nl/adhd-tips.php>

<https://zitstil.be/aanbod/onderwijs/>

Concentratieboog

<https://www.heteffectieviewer.nl/blog/concentratieboog.html#:~:text=Hoe%20lang%20kan%20een%20mens,dan%20rekening%20met%20je%20concentratieboog.>

Concentratieboog bij kinderen

<https://www.educatheek.nl/vakken/sociaal-emotionele-ontwikkeling/concentreren/#:~:text=Als%20een%20baby%2010%20tot,concentreren%20op%20een%20gerichte%20opdracht.>

Boeiende of lastige leerlingen?

<https://metis-onderwijsadvies.nl/kennisbank/boeiend-boeiend-boeiend-interessant/>

Diagnose ADHD: wat en hoe ermee omgaan:

<https://positiefllevenmetadhd.nl/negen-misverstanden-over-adhd>

<https://www.adhd-traject.be/nl/pagina/dsm-5-criteria>

<https://www.hersenstichting.nl/hersenaandoeningen/adhd/>

<https://www.klasse.be/716105/adhd-hoe-pak-je-het-aan-in-de-klas/>

Podcast

What now? With Trevor Noah: Neuro-Spicy: Discussing ADHD

<https://open.spotify.com/episode/5ID2j0HYo4H9S3V2ScxPyx?si=N1B97r5LTwubWAt-biqGEA>

Leven met ADHD

<https://www.vrt.be/vrtmax/podcasts/vrt-nws/s/snapt-ge-mij-nu-/3/ho-is-het-echt-om-met-adhd-te-leven-/?ndl=true>

<https://jasperbuitenhuis.nl/podcasts/>

<https://addsomethingsspecial.nl/podcast> (Nederlands)

Studio Brein – aflevering 2: ADHD

<https://www.breinvijzer.be/studio-brein/aflevering-2-adhd/>

ADHD in de klas

https://soundcloud.com/add-something-special/23-adhd-in-de-klas?utm_source=clipboard&utm_campaign=wtshare&utm_medium=widget&utm_content=https%253A%252F%252Fsoundcloud.com%252Fadd-something-special%252F23-adhd-in-de-klas

ADD = conceptuele denkers

https://soundcloud.com/dynamika-podcasts/59-jan-anne-23122021-add-netwerk-op-werk-perfectionisme?si=0a0201cd44c940e19ae71c1b0336cf5f&utm_source=clipboard&utm_medium=text&utm_campaign=social_sharing

Boeken

Wat echt werkt bij kinderen met ADHD - Séverine Van de Voorde (2022)

ADHD 2.0 - Edward M. Hallowell (2023)

ADHD in de klas, Praktische gids voor leraren - Anton Horeweg (2021)

The Myth of Normal: Trauma, Illness & Healing in a Toxic Culture - Maté, G., & Maté, D. (2022).

Het verstrooide brein, ADD begrijpen en helen - Gabor Maté (2021).

Scattered minds: The Origins and Healing of Attention Deficit Disorder - Maté, G. (2019).

Opgeruimd leven met ADHD – Judith Kolberg (2018).

Wonderlijke Wazigheid, Uitleg, adviezen, tips en trucs over ADD voor jongeren en hun omgeving - Tirtsa Ehrlich (2013-2019).

Het ADD-syndroom, een nieuwe kijk op ADHD/ADD - Thomas E. Brown (2009).

Filmfragmenten

Mensen aan het woord:

ADHD Child vs. Non-ADHD Child Interview

<https://www.youtube.com/watch?v=-lO6zqlm88s&t=5s>

This is What It's Really Like to Have ADHD

<https://www.youtube.com/watch?v=ji0hg1LduU8>

Colofon

ADHD & ASS in een beeldatelier

Vormgever: Laetitia Ideler Geerts

Illustrator: Kass VanderSande

Inhoudelijke uitwerking: Indra Wolfaert

In samenwerking met:

**Pedagogische begeleidingsdienst deeltijds
kunstonderwijs van Onderwijsvereniging
van Steden en Gemeenten (OVSG).**

Eureka

Collega's uit het brede werkveld

2025

